

УДК 37.037

**ТЕОРІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ВИПУСКНИКІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ****В.А. Яковлева**

У даній статті наведені різноманітні наукові дефініції поняття «життєві компетентності». Проаналізовані шляхи вирішення проблеми формування життєвих компетентностей випускників загальноосвітніх шкіл-інтернатів на основі методологічної рефлексії; визначені методологічні підстави даного процесу.

Ключові слова: *життєва компетентність, цілеспрямованість, особистісна активність.*

Майбутнє України за поколінням, яке сьогодні опановує освіту, якість якої залежить від рівня сформованості життєвих компетентностей.

Життєва компетентність як якість особистості в нових соціальних умовах безпосередньо пов'язана з особистісною активністю, а значить і з впевненістю у своїх силах, і якщо цього не має, то дуже важко особистості увійти в суспільне життя.

Під компетентністю, В.В. Ягупов, розуміє підготовленість, здатність, наявність позитивних ставлень і сформованих якостей особи та її готовність до певного виду діяльності, як суб'єкта [10, с.9]. Усе це ґрунтується на її знаннях і досвіді, набутих завдяки навчанню й вихованню, зорієнтованих на становлення як суб'єкта життя, культури та професійної діяльності, активну інтеграцію в суспільство, освоєння багатогранної рольової палітри в процесі життєдіяльності.

За визначенням Н.М. Бібік: «Компетентність людини – це загальна життєздатність, що базується на знаннях; досвіді, ціннісних орієнтаціях, здібностях тощо» [1]. Звідси, життєву

компетентність будемо розглядати як чинник та результат розвитку життєдіяльності особистості.

Життєві компетентності - необхідні для буття особи в соціумі, набуття нею освіти та активної діяльності в суспільстві як соціальному суб'єктові.

Наприклад, Рада культурної кооперації середньої освіти для Європи визначила ті ключові компетентності, які мають формуватися у молодих європейців у результаті набуття середньої освіти. В.Хутмакер наголошує, що їх може бути або лише дві – вміння писати і думати, або сім: вчитися, досліджувати, думати, спілкуватися, кооперуватися, взаємодіяти, вміння робити справу, доводити справу до завершення, адаптуватися до самого себе, сприймати самого себе [12, с.11]. Радою Європи визначені п'ять ключових компетентностей молодих європейців: політичні та соціальні, які відносяться до володіння усною та письмовою комунікацією; компетентності, які пов'язані з інформатизацією суспільства; Здатність вчитися протягом життя [12, с.11]. Вони забезпечують, з одного боку, соціальну суб'єктність особи, тобто її соціальне буття, а з іншого – опанування та реалізацію інших видів компетентностей особи як суб'єкта професійної та фахової діяльності.

Як показує аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел – існують найрізноманітніші види життєвих компетентностей. Українські науковці пропонують такий перелік: економічна, комунікативна, правова, організаційна, технологічна, екологічна тощо [5, с.37-38].

Аналіз ситуації стосовно випускників загальноосвітніх інтернатних закладів дозволяє визнати, що виховання в цих закладах, знаходячись на позиції соціальної педагогіки, і маючи своїм завданням привести індивіда до возз'єднання із суспільством, лише певною мірою забезпечує їм безпроблемне існування у подальшому житті.

Не оперуючи поняттям «життєва компетентність», ми ставим у центр своєї педагогічної концепції вільне самовиховання випускників-інтернатівців в спільності із життям дорослих. Особистість вихованців не формується як окрема одиниця суспільства сама по собі. У реальному житті людину робить

людиною сама спільність з іншими людьми, завдяки співробітництву і «психічним відносинам». К.Г. Юнг стверджував, що «... наука про виховання зробить серйозний промах у виконанні свого завдання, якщо не визнає за основне положення і не поставить у центр думку, що без спільності взагалі не було б виховання»[9, с.138].

Проблема пристосування випускників загальноосвітніх інтернатних закладів до нового соціуму у зв'язку з кризовою ситуацією в країні значно ускладнюється: вони не витримують конкуренції спочатку на рівні професійної та вищої школи, а згодом і на ринку праці.

Сьогодні, коли швидким темпом змінюється система цінностей та світоглядних позицій, особистість випускників інтернатних закладів потребує адекватного керівництва щодо просування до поставленої мети, досягнення належного рівня сформованості життєвої обізнаності.

Процес формування життєвих компетентностей випускників шкіл-інтернатів охоплює самовизначення особистості, осмислення життєвих обставин, самоконтроль та корекцію свого життєвого шляху. Для цього людина повинна мати певні особистісні якості, які, забезпечуючи продуктивну соціально значущу діяльність, демонструють інтегровану здатність, а саме – уміння жити. Дані соціально-педагогічних досліджень свідчать, що переважна більшість випускників шкіл-інтернатів не готові жити в нових соціальних умовах, що складаються в процесі розвитку українського суспільства.

Визнання формування освіченої людини метою сучасної освіти вимагає увідповіднення педагогічних засобів щодо специфіки нинішнього етапу суспільного розвитку, їх спрямованості на формування життєвих компетентностей особистості. Такі засоби уможливіло компетентнісний підхід, який актуалізує не тільки знаннєві результати освіти, а й досвід і способи діяльності у процесі вирішення проблем. Цей підхід отримав конкретизоване обґрунтування у документі Болонського процесу „Регулювання освітніх структур у Європі”, де поняттєвий апарат „компетенцій” задекларований у термінах: „обдарованість (вроджена схильність), здібність (властивість особистості), уміння,

навички” [3]. Документ передбачає постійне оновлення їх переліку, що зумовлюється мінливістю потреб суспільства і можливостями роботодавців. Оволодіння компетенціями уможливить опанування соціального досвіду, здобуття навичок життя і практичної діяльності у середовищі сучасного соціуму. Ключові освітні компетенції класифіковані за трьома категоріями:

Інструментальні компетенції – когнітивні, методологічні, технологічні, лінгвістичні – ідентифікуються з пізнавальними здатностями, здатностями розуміти й маніпулювати ідеями й думками, впливати на оточення, приймати рішення і розв’язувати проблеми, володіти навичками проектування, інформаційного менеджменту, працювати з комп’ютером, вміти здійснювати усну і письмову комунікацію, знати другу мову.

Міжособистісні компетенції – як індивідуальні здатності на соціальні інтеракції та кооперацію – ідентифікуються зі спроможністю особистості на самооцінку й критичну оцінку ситуації, готовністю до соціальної взаємодії та співробітництва, вмінням працювати у команді.

Системні компетенції – як здатність комбінувати з інструментальними й універсальними знаннями, розумінням, сприйняттям, обираючи пріоритетні – ідентифікуються з умінням оцінювати й осмислювати систему в цілому та її компоненти, планувати зміни, вдосконалювати існуючу і конструювати нові системи. Деталізовано системні компетенції вбачаються у здатності до навчання й застосування знань на практиці, дослідницьких навичках і адаптивності до нових умов; здатності генерувати нові ідеї, розробляти й керувати проектами, виявляючи лідерство, ініціативність, волю до успіху[3].

Процес формування життєвих компетентностей у випускників загальноосвітніх інтернатних закладів передбачає особливі види діяльності:- цілеспрямовану передачу новим поколінням раніше накопиченого соціального досвіду, залучення їх до життя і суспільстві, підготовку до професійної праці. Таку діяльність можна охарактеризувати як процес цілеспрямованої соціалізації особистості, тобто включення зростаючої людини в суспільство завдяки засвоєнню і відтворенню їм соціального досвіду, історично сформованої культури.

Розуміння соціалізації не слід ототожнювати з адаптацією особистості до соціуму. Соціалізація повинна бути організована таким чином, щоб випускник інтернатного закладу міг не тільки успішно виконувати певні функції, бути хорошим виконавцем, а й діяти самостійно, бути організатором, творцем нового. Він повинен отримати можливість не просто пристосовуватися до умов навколишньої дійсності, але і вносити власний вклад в існуючий соціальний порядок аж до його реформування та модернізації; - пошук шляхів і способів оптимальної організації навчально-виховного процесу та життєдіяльності випускників шкіл-інтернатів, виявлення закономірностей психічних процесів, властивостей і станів особистості, які з різних сфер діяльності, спілкування і поведінки; створення необхідних умов для сприятливої адаптації особистості до життя і активної участі в її перетворенні на гуманістичних засадах, забезпечення педагогічної підтримки зусиль школи, сім'ї і громадськості.

У процесі формування життєвих компетентностей у своїх вихованців, педагоги шкіл-інтернатів розглядають становлення особистості як процес педагогічної підтримки, розкриття і розвитку можливостей і здібностей людини, що росте. Головними проблемами для неї є внутрішні механізми регуляції поведінки, роль індивідуальної свідомості та особистісних структур в саморозвитку, розвиток здатності випускника інтернатного закладу до свідомого вибору (морального, професійного, життєвого).

Тому, виникла необхідність, дані проблеми вирішувати на основі методологічної рефлексії, що розширить можливості в їх баченні, виборі способів їх подолання. У зв'язку з цим різко зросла потреба в методологічних підставах педагогічної теорії.

Останнім часом посилився інтерес до культурологічного осмислення освітнього процесу, при якому домінують гуманітарний і гуманістичний підходи. Методологічне осмислення освітніх реалій передбачає культурологічний підхід, що розкриває, за визначенням В.І. Вернадського, тенденції розвитку людської спільноти у напрямку до ноосферної свідомості. Тенденція методології даного процесу до єдності теорії

особистості, філософської концепції культури та філософії освіти обумовлена потребами часу[11].

Особистість, її вільний і цілісний розвиток, завжди був центри уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників. Осмислення людини як особистості, теоретичне обґрунтування шляхів її соціалізації, розвитку і становлення під впливом культури і науки становить основу педагогічного знання. Теорія особистості служить методологічною основою процесу формування життєвих компетентностей особистості і розкриває зміст і можливості освітнього процесу в соціалізації вихованців.

У працях з філософії, психології, педагогіки, культурології розкриті різні концептуальні підходи, спрямовані на виявлення сутнісних характеристик особистості. Більшість з них орієнтовані на знання про розвиток психічних процесів і засобах впливу на людину. Однак нерідко в традиційних методологічних підставах переважає формальне знання, відірване від реальних відносин, умов життя і діяльності молодої людини. Усвідомлення сутності освітнього процесу, відносин його учасників, наслідків педагогічного впливу на вихованців неможливо без уявлення про особистість як про людину, яка має не тільки ті чи інші психологічні та психофізіологічні вікові характеристики, але й живе в певному побутовому та культурному середовищі.

Зміна освітньої парадигми зумовило заміну філософсько-психологічних концепцій, в яких людина осмислювалася тільки як біолого-психологічна модель, практично орієнтованою методологією, згідно з якою особистість розглядається з позицій її життєдіяльності, відносин, групових цінностей і проблем, що виникають перед людиною.

Л.С. Рубінштейн вважав, що процеси розвитку цілісної особистості не можна вивчати поза контекстом всіх системних зв'язків у реальному житті, що забезпечують її особистісне та життєве підґрунтя - цілісність. Людина, на його думку, є частиною буття. Простір її спрямувань (інтересів, потреб, бажань) і можливостей (здібностей до різних видів діяльності) нічим не обмежена[6]. Внутрішній зміст людини включає все багатство відносин до світу. Саме різноманіття відносин людини до світу, до людей і самого себе є передумовою його пізнавально-практичних

прагнень. Нині ця філософсько-психологічна позиція набуває особливого значення. Тому важливо виходити з відповідним співвиміром людини і світу, створюючи умови для їх взаємодії, орієнтуючись на них як на цілісність. Особистість, її психологічні, культурно-екзистенційні підстави становлять предмет дослідження в роботах А.Н. Леонтьєва, В.В. Давидова, Е. Фромма, К. Юнга, Ю. Швалб та ін [8;9].

Шляхи збагачення педагогічної теорії потрібно шукати в орієнтації педагогічного знання па особистість вихованців, інноваційні пошуки теоретичного обґрунтування суб'єкт-суб'єктних відносин, особистісно орієнтований підхід, гуманізацію та гуманітаризацію освітнього процесу.

Особистість у процесі формування її життєвих компетентностей слід розглядати як багатовимірну, що володіє потенціалом вільного творчого зростання і прагне до прояву своєї індивідуальності.

Методологічна основа процесу формування життєвих компетентностей передбачає розгляд не тільки особистісних зачатків у випускника інтернатного закладу як предмета та мети педагогічного впливу, але й особистості вчителя як важливого чинника, стимулюючого соціальне становлення та культурне визрівання його вихованця.

К.Д. Ушинський обґрунтував педагогічний процес як гармонізацію відносин, взаємодія двох особистостей, двох «культурних» цінностей[7,с.123]. Педагогічний знання повинно охоплювати коло проблем, вирішення яких сприяє цілісному розвитку особистості. Складність полягає в тому, що відповідна реакція на «соціальне замовлення» вимагає від педагога вибору, філософського осмислення педагогічної позиції.

Дана концепція сформувалася на основі теорії диспозиційної структури особистості, запропонованої В.А. Ядовим. Відповідно до цієї теорії особистість розглядається як цілісний суб'єкт діяльності в системі різноманітних відносин. При побудові системи виховання і навчання необхідно враховувати особливості особистості та соціальні умови діяльності інтернатівця, які «визначають не тільки специфіку мікросередовища, але вони ж

детермінують і вищі регулятивні сфери соціально-установчої діяльності - систему ціннісних орієнтації особистості» [11, 90].

Питання про становлення та фактори формування цілісної особистості нерозривно пов'язаний з культурою як способом існування та розвитку людини. Філософські концепції культури служать методологією педагогічної теорії. Успішність освітнього процесу як складової цілісного розвитку особистості можлива лише тоді, коли знання постають перед вихованцями в культурно-історичному контексті. Спільне між процесом становлення особистості випускників інтернатних закладів і культурою – в їх прагненні до вільного росту особистості, розвитку в них творчого початку. Педагог, методологічно осмислюючись освітнім процесом особистості, звертається до філософських концепцій культури. Культура диктує людині «норми, приклади ставлення до життя, зразки поведінки, які стають для нього соціальними, морально-етичними регулятивами» [11, 16].

Таким чином, методологічною основою процесу формування життєвих компетентностей випускнику в загальноосвітніх інтернатних закладів є теорія особистості, філософські концепції культури і філософія освіти, що визначає мислення і дії педагога та учня як три складові: особистість – освіта – культура.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентність у навчанні // Енциклопедія освіти /Н.М. Бібік; АПН України; Гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 408-409.
2. Дмитрук В.І. Компетентнісний підхід у педагогічних студіях вищого навчального закладу: проблеми імплементації / В.І. Дмитрук, В.М. Павченко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук.-метод. праць. – Кривий Ріг : Вид-во КДПУ, 2011. – С. 61-67.
3. Катюк Я.Л. Болонський процес: інтеграція і демократизація вищої освіти / Я.Л. Катюк // Розвиток післядипломної педагогічної освіти України в умовах інтеграції: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11-12 квітня). – Донецьк: МОН України; АПН України; ЦІ ППО та інші, 2007. – 388с.
4. Кондрашова Л. В. Гуманізація навчально-виховного процесу школи: історія, теорія, пошуки/ Л.В. Кондрашова. - Кривий Ріг, 1996. - 74 с.
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти/ О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. - К.: К.І.С., 2003. - С. 13-39.
6. Рубінштейн С. Л. Проблеми загальної психології/ С.Л. Рубінштейн. - М.: Педагогіка, 1973. - 423 с.

7. Ушинський К. Д. Зб. Творів у 5 т./К.Д. Ушинський - М; Л.: Изд-во АПН РРФСР, 1948,-Т. 2. - 734 с.
8. Швалб Ю. Психологічні аспекти компетентнісного підходу в освіті /Юрій Швалб //Вища школа. – 2010. – №1. – С.31-36.
9. Юнг К.Г. Конфликты детской души/К. Юнг.- М:Просвещение, 1995.-210с.
10. Ягупов В.В. Професійна компетентність випускників системи професійно-технічної освіти/ В.Ягупов // Система роботи ПТНЗ з формування професійно-мобільного кваліфікованого робітника: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції(м. Кривий Ріг, 24-25 листопада 2011р) -Кривий Ріг, ППО НАПН України, 2011.-С.9-11.
11. Ядов В. А. Про диспозиційної регуляції соціальної поведінки особистості /В.А.Ядов / / Методологічні проблеми соціальної психології. - М.: Изд-во Моск. ун-ту, 1975. - 239 с.
12. Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. –Strasburg, 1997.-72p.

В данной статье приведены различные научные дефиниции и понятия «жизненные компетентности». Проанализированы пути решения проблемы формирования жизненных компетенций выпускников общеобразовательных школ-интернатов на основе методологической рефлексии; определены методологические основания данного процесса.

Ключевые слова: *жизненная компетентность, целеполагание, личностная активность.*

This article presents various scientific definition of the concept of "life competencies". Analyzed ways to solve problems of vital competencies graduates of boarding schools on the basis of methodological reflection; defined methodological basis of this process.

Keywords: *vital competence, teleologism, personality activity.*

Яковлєва Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент Криворізького національного університету, докторант Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Кривий Ріг, Україна)

*Рецензент – доктор педагогічних наук, професор
В.М. Алфімов*